

Stanisław Suchodolski

CHRONOLOGIA MONET WŁADYSŁAWA II I BOLESŁAWA K DZIERZAWEGO

Pierwsze próby ustalenia chronologii wczesno redniowiecznych monet polskich podejmowali badacze już w XVIII i pierwszej połowie XIX w., ale właściwe jej podstawy stworzył dopiero Kazimierz Stronczyński w r. 1847, w dziele: *Pieni dze Piastów*¹. W okresie późniejszym poglądy tego badacza uległy pewnej modyfikacji, co znalazło odbicie w jego głównej pracy: *Dawne monety polskie dynastii i Piastów i Jagiellonów*, ogłoszonej w latach 1883-1885 w Piotrkowie.

Zwraca uwagę niezwykle wnikliwym spostrzeżeniem Stronczyńskiego oraz różnorodność metod przez niego stosowanych. Punktem wyjściowym dla niego była analiza nie legend i wyobrażeń, występujących na monetach, która jego poprzedników, nawet tej miary co Lelewel, prowadziła zazwyczaj na manowce, lecz analiza składu skarbów, pojmowanych jako zamknięte zespoły. Dopiero w drugim etapie pracy badacz ten wykorzystywał również wyobrażenia i legendy, uwzględniając także zmiany stylu i techniki oraz dane metrologiczne.

Od czasów Stronczyńskiego baza materiałowa wzrosła stosunkowo nieznacznie, w zasadzie nie zmieniły się te metody badawcze. Nic więc dziwnego, że autorzy późniejsi na ogół przyjęli wyniki uzyskane przez tego badacza².

Monety z interesującego nas okresu dostarczone zostały dotychczas przez 13 znalezisk zespołowych, czyli skarbów, oraz 6 znalezisk tzw. pojedynczych, które, jako nic nie wnoszące do badania nad chronologią monet, zostaną w dalszej analizie pominięte.

Są to następujące skarby:

1. Skromowska Wola, pow. Lubartów; skarb odkryty w 1844 r. w czasie orki. Zawierał ponad 500 monet + monety i kawałki tzw. placków, które po przetopieniu dały 80 łutów (1,024 kg)³ srebra. Wśród zachowanych monet wyróżniono duży liczb krzyżówek (ok. połowa całości), poza tym denary księcia Bolesława miałego, 2 denary Bolesława Krzywoustego typu 1⁴, nieokreślonej liczby monet typu 2 i 3 (te ostatnie były najliczniejsze z monet polskich, stanowiły ok. 1/5 całości) oraz typu 4 (ok. 50 szt.). Denary Władysława II reprezentowane były przez typy 1, 2 i 3 (2 szt.). Poza tym znajdował się tu w gierski denar księcia Beli I (?) (1048-1061) oraz 3 nierozpoznane monety niemieckie⁵.

¹ K. Stronczyński, *Pieni dze Piastów. Od czasów najdawniejszych do roku 1300. Rozbiorem ródów społecznych i wykopalisk, oraz porównaniem typów mennicznych objaśnione*, Warszawa 1847. Tu omówienie dawniejszej literatury (s. 3-19). Spośród wielu badaczy wymienić trzeba T. Czackiego, K. W. Bandtkiego, T. Wolańskiego przede wszystkim J. Lelewela.

² Por. np. M. Kirmis, *Handbuch der Polnischen Münzkunde*. Poznań 1892; M. Gumowski, *Podręcznik numizmatyki polskiej*, Kraków 1914; tenże, *Handbuch der Polnischen Numismatik*, Graz 1960.

³ Za podstaw obliczenia przyjęto tu funt rosyjski o wadze 409,5 g, dzielący się na 32 łuty po 12,797 g. Jeeli jednak chodziłoby tu o funt cięszy, o wadze 477 g, wówczas 80 łutów odpowiadałoby 1,192 kg. Por. te przeliczenia wagi skarbu z Urbanic.

⁴ Zestawienie numeracji typów przez nas przyjętej z numeracją Stronczyńskiego, *Dawne monety* - w tabelce 1. Fotograficzne ilustracje typów - por. WN R. V, 1961 (zeszyt dodatk.), tabl. III-V.

⁵ Stronczyński, *Pieni dze Piastów*, s. 84-92 passim; tenże, *Dawne monety*, cz. I, s. 70-72.

2. Smolice, pow. Nysa; skarb odkryty w 1884 r. w czasie orki, w naczyniu glinianym. Zawierał 1903 monety, w tym: krzy ówki - 18 szt., denary Władysława Hermana - 1 szt., Bolesława Krzywoustego, typ 3 - 2 szt., typ 4 - 384 szt., Władysława II, typ 1 - 1078 szt., typ 2 - 407 szt. oraz jedna, bli ej nieokre lona moneta czeska ⁶.

3. Ruszcza Dolna, pow. Staszów; skarb odkryty w latach 1924-1929, w naczyniu glinianym, na ł kach. Zachowały si z niego monety: Bolesława Krzywoustego, typ 3 - 2 szt., typ 4 - 86 szt., Władysława II, typ 1 - 40 szt., typ 2 - 31 szt.⁷.

4. Włodki, pow. Sokołów Podlaski; skarb odkryty przed rokiem 1893, na terenie grodziska wczesno redniowiecznego. Zawierał krzy ówki, denary Bolesława Krzywoustego i Władysława II ⁸.

5. Urbanice, pow. Paj czno; skarb odkryty ok. r. 1866, przy pracach ogrodniczych, tu pod powierzchni ziemi. W glinianym naczyniu zawierał ponad 2000 monet + monety i „grube zapinki”, które po przetopieniu dały 10 funtów (4,095 kg) srebra. W skład skarbu wchodziły nast puj ce monety: krzy ówki - 14 szt., denary Bolesława Krzywoustego, typ 4 - 5 szt., Władysława II, typ 1 - 52 szt., typ 2 - ponad 800 szt., typ 3 - 16 szt., adulteryny typu 2 i 3 - 3 szt., typ 4 - ponad 800 szt., denary Bolesława K dzierzawego, typ 1 - ok. 200 szt.⁹.

6. G bice, pow. Mogilno; skarb znaleziony ok. 1720 r., zawierał rzekomo wył cznie denary Bolesława K dzierzawego, typu 1 ¹⁰.

7. Lublin, okolice. Skarb odkryty w r. 1884, zawierał: krzy ówki - 45 szt., denary Władysława Hermana - 197 szt., Władysława II, typ 4 - 12 szt., Bolesława K dzierzawego, typ 2 - 10 szt. Skarb ten znany jest wył cznie z opisu monet, znajduj cych si niegdy w kolekcji Czapskiego. Brak denarów Krzywoustego mo na tłumaczy albo niekompletno ci materiału, albo te istnieniem dwóch skarbów, odkrytych mniej wi cej w tym samym czasie i w tej samej okolicy, jednego wczesniejszego - z w. XI i drugiego pó nieszego - z połowy w. XII ¹¹.

8. Skarb tzw. Bisierowski, z nieznaney miejscowo ci, nale cy niegdy do zbiorów G. Soubis-Bisiera, liczył co najmniej kilka tyś cy monet. Cz skarbu znajduje si obecnie w prywatnej kolekcji in . St. Jarz bowskiego w Wielkopolsce, cz za w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie. Stwierdzono w nim obecno nast puj cych monet: Bolesława Krzywoustego, typ 2 i 3 - ok. 30 szt., typ 4 - ok. 800 szt., Władysława II, typ 1 - ok. 500 szt., typ 2 - ok. 800 szt., typ 3 - 3 szt., typ 4 - 80 szt., Bolesława K dzierzawego, typ 1 i 2 - po kilkadziesi t szt. By mo e, i do zespołu tego nale ły równie tzw. brakteaty pokutnicze Bolesława Krzywoustego, znajduj ce si w zbiorze G. Bisiera jeszcze przed odkryciem skarbu z Karczmisk, który, jak wiadomo, dostarczył zbieraczom kilkuset egzemplarzy tej niezwykle rzadkiej uprzednio monety ¹².

⁶ S. Walewski, *Wykopalisko denarów piastowskich na Szl sku*, Zapiski Numizmatyczne, nr 4, 1885, s. 66-72.

⁷ Skarb nie publikowany, por. wzmiank w WN R. IV, 1960, z. 4 (14), s. 253 n. Znany te pod nazw Rudnik i okolice Poła ca.

⁸ A. Pleszczy ski, *Bojarzy Mi dzyrzeccy*, Warszawa 1893, s. 8. Bli szych danych o tym skarbie brak.

⁹ Stronczy ski, *Dawne monety*, cz. I, s. 73-76.

¹⁰ Stronczy ski, *Pieni dze Piastów*, s. 41 n.; J. Słaski, S. Tabaczy ski, *Wczesno redniowieczne skarby srebrne Wielkopolski. Materiały*. Warszawa-Wrocław 1959, s. 20.

¹¹ E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises*, t. IV, Kraków 1891, s. 4, nr 6814; s. 9, nr 6876. Pó niejsza literatura wspomina tylko o starszej cz ci tego skarbu, por. M. Gumowski, *Polskie skarby monet X-XI wieku (Materiały)*, Warszawa 1953, s. 72.

¹² Skarb nie publikowany. Informacje powy sze zawdzi czam uprzejmo ci p. in . St. Jarz bowskiego.

9. Golice, pow. Podd bice; skarb znaleziony w 1845 r., w glinianym naczyniu, w czasie orki. Zawierał ponad 200 monet, w ród których wyró niono: Władysława II, typ 3 - 2 szt., typ 4 - ok. 30 szt., Bolesława K dzierzawego, typ 1 - ok. 40 szt., typ 2 - „liczne okazy”, typ 3 - ok. 40 szt., typ 4 - ponad 100 szt., typ 5 - 1, typ 6 - 1¹³.

10. Bonin, pow. Proszowice; skarb odkryty w glinianym garnku, w czasie ostatniej wojny (?). Zawierał po kilkana cie monet Władysława II, typu 2 i 4, nieznan bli ej liczb denarów K dzierzawego oraz brakteatów polskich z XII i XIII w. (m. in. z imieniem Przemysława). Zachodzi pytanie czy pierwotnie monety te nie nale ały do dwóch ró nych zespołów o odmiennej chronologii (w. XII i XIII)¹⁴.

11. Mikołajewo, pow. Legnica. W naczyniu glinianym znaleziono 7 (?) monet, w tym 1 Bolesława K dzierzawego, typu 1 oraz 6 brakteatów Mieszka III (Stroncz. typ 100)¹⁵.

12. Anusin, pow. Radziejów; skarb odkryty w r. 1919, w glinianym naczyniu zawierał ok. 800 monet, głównie brakteatów, zarówno polskich jak i niemieckich z 2 poł. w. XII i pocztu XIII. Poza tym miały si tam znajdowa denary Władysława II i Bolesława K dzierzawego a tak e srebrny kabł czek skroniowy oraz fragmenty innych ozdób a tak e tzw. placków. W niepublikowanej cz ci skarbu, pochodz cej z dawnej kolekcji Z. Zakrzewskiego (obecnie w Muzeum Narodowym w Krakowie), wyró niono 3 denary Bolesława K dzierzawego, typu 5, 6 i 7¹⁶.

13. Pełczyska, pow. Pi czów; skarb odkryty w r. 1844, w du ym, glinianym naczyniu zawierał kilkana cie tysi cy monet, głównie brakteatów polskich z XII i XIII w., oraz pojedyncze denary Bolesława Krzywoustego, typ 4, Władysława II, typ 1, 2, 4 i Bolesława K dzierzawego, typ 4, 5, 6, 7. Ponadto w skład skarbu miały wchodzi „grzywnowe srebrne ci arki” oraz blaszki nie wybite¹⁷.

Władysław II

W omówionych wy ej skarbach wyst piły 4 typy monet Władysława II. Pierwszy problem, jaki nasuwa si do rozstrzygni cia w zwi zku z ich chronologi , to dylemat, czy były one emitowane kolejno, jedno po drugim, czy te w przybli eniu równocze nie. W tym ostatnim przypadku wchodziłaby w rachub wi kszo liczba mennic. Na innym miejscu próbo wałem wykaza , e w czasie panowania Władysława II funkcjonowała zasadniczo tylko jedna mennica, znajduj ca si w stolicy pa stwa - w Krakowie¹⁸. Przemawia za tym rozrzut znalezisk monet tego władcy, wyst puj cych w olbrzymiej wi kszo ci w Małopolsce, oraz wzgl dy polityczne - Władysław nie mógł mie celu w zakładaniu mennic w dzielnicach juniorów, szczególnie w czasie długotrwałych walk jakie z nimi prowadził. Tak wi c, dochodzimy do wniosku, i wszystkie typy tego władcy - z wyj tkiem mo e tylko typu 3 (por. przyp. 25) - emitowane były kolejno, jedno po drugim.

¹³ Stronczy ski, *Pieni dze Piastów*, s. 92-95.

¹⁴ Skarb nie publikowany, znajduje si w prywatnym zbiorze w Krakowie.

¹⁵ Stronczy ski, *Pieni dze Piastów*, s. 40 n. (pod nazw Nicolstadt).

¹⁶ Por. M. Gumowska, *Skarb brakteatów z Anusina*, WN R. II, 1958, z. 4, s. 1 nn. - tam wcze niejsza literatura. O obecno ci placków i kabł czka wspomina Z. Zakrzewski, *Sposoby badania monet wczesno redniowiecznych*, WNA, t. XI, 1927 (1929), s. 45.

¹⁷ Stronczy ski, *Pieni dze Piastów*, s. 73-84; ten e, *Dawne monety*, cz. I, s. 173-183. O „grzywnowych ci arkach” i blaszkach nie wybitych pisze J. Lelewe1, *Pieni dze Piastów*, Polska wieków rednich, t. IV, Pozna 1851, s. 343.

¹⁸ S. Suchodolski, *Lokalizacja najdawniejszych mennic piastowskich*, Archeologia Polski (w druku).

Ju Stronczy ski zauwa ył, e o ile typy 1-3 (Stroncz. 40-42) wyst puj zazwyczaj razem, przewa nie w towarzystwie starszych od nich monet Krzywoustego, o tyle typ 4 (S. 43) pojawia si jedynie wraz z monetami K dzierzawego, i z tego powodu musi by zaliczony do najpó niejszych emisji Władysława II. Natomiast za najstarszy powszechnie uznany jest typ 1, nosz cy na awersie wyobra enie władcy na tronie, za na rewersie scen walki rycerza z lwem. Naley całkowicie zgodzi si z tym s dem. Typ ten posiada wyj tkowo wysok wag przeci tn (0,569 g), wy sz ni wszystkie pozostałe typy tego ksi cia. Najstarsze odmiany typu 1 maj przeci tn wag jeszcze wy sz - 0,651 g. Były one emitowane w liczbie 300 sztuk z grzywny kruszcu (213 g), a wi c według tej samej stopy co młodsze typy Bolesława Krzywoustego¹⁹.

Typ 1 dzieli si na dwa podtypy: bez legendy oraz z legend VOLDIZLAVS na awersie. Pierwszy z nich jest starszy²⁰. wiadczy o tym jego wysoka waga przeci tna (0,645 g), poprawniejszy rysunek wyobra e , a tak e wzajemne powi zania stempli awersu i rewersu. Mo na bowiem zauwa y , i je eli jaki rewers ł czy si z awersami obydwu podtypów, jest on bardziej zniszczony w powi zaniu z drugim z nich²¹. Z kolei za starsze odmiany tego pó niejszego podtypu nale y uzna odmiany z poprawniejsz legend , która z czasem ulega barbaryzacji.

Jako typ drugi Władysława II wymienia si typ oznaczony przez nas nr 3 (S. 41), za jako trzeci - typ nr 2 (S. 42)²². Podstaw takiego uszeregowania były wyobra enia wyst pujce na tych monetach. Typ 2 nosi na awersie półposta ksi cia z mieczem i tarcz , za na rewersie półposta w. Wojciecha. Natomiast typ 3 powtarza na rewersie wyobra enie typu 1 - scen walki z lwem - za rewersem nawi zuje do typu 2, nosz c półposta ksi cia z proporcem i tarcz . Wydaje si wi c pozornie, i stanowi on-ł cznik mi dzy typem 1 i 2.

Za wprost przeciwnym ustaleniem chronologii przemawia analiza znalezisk. Trudno uzna za przypadkowy brak monet typu 3 w skarbach ze Smoli i Ruszczy Dolnej, które zawieraj zarówno monety typu 1 jak i 2. Co wi cej, w obydwu tych zespołach, o ile wiadomo, brak jest równie niektórych odmian typu 2, które na podstawie analizy wagi oraz wyobra e nale y uzna za najpó niejsze jego emisje. Mo na st d wnosi , e obydwie skarby zostały ukryte w czasie pozostawania w obiegu monet typu 2 a przed wybiciem monet typu 3. Te ostatnie pojawiły si dopiero w skarbie ze Skromowskiej Woli, w towarzystwie obu poprzednich typów Władysława II, b d c z kolei monetami najmłodszymi, a wi c datuj cyimi znalezisko.

Za wprost przeciwnym ustaleniem chronologii przemawia analiza znalezisk. Trudno uzna za przypadkowy brak monet typu 3 w skarbach ze Smoli i Ruszczy Dolnej, które zawieraj zarówno monety typu 1 jak i 2. Co wi cej, w obydwu tych zespołach, o ile wiadomo, brak jest równie niektórych odmian typu 2, które na podstawie analizy wagi oraz wyobra e nale y uzna za najpó niejsze jego emisje. Mo na st d wnosi , e obydwie skarby zostały ukryte w czasie pozostawania w obiegu monet typu 2 a przed wybiciem monet typu 3. Te ostatnie pojawiły si dopiero w skarbie ze Skromowskiej Woli, w towarzystwie obu poprzednich typów Władysława II, b d c z kolei monetami najmłodszymi, a wi c datuj cyimi znalezisko.

¹⁹ W sprawie metrologii i stopy monet por. S. Suchodolski, *Grzywna i stopa mennicza iv Polsce w XI-XII w.*, WN R. IV, 1960, z. 1-2, s. 29 nn., tab. 2.

²⁰ Odmienne, bez uzasadnienia, M. Gumowski, *Handbuch*, s. 90.

²¹ Por. np. monety w MNW nr 1821 i 119252 oraz J 120 i 92/1; J 123 i 18.

Wyja nienie skrótów: MNW - Muzeum Narodowe w Warszawie,

MNK - Muzeum Narodowe w Krakowie,

MNP - Muzeum Narodowe w Poznaniu,

Cz. - dawny zbiór Czapskich, obecnie w MNK,

J - zbiór in . St. Jarz bowskiego w Sycowie pod Kołem.

²² Stronczy ski, *Dawne monety*, cz. II, s. 78 nn.; Gumowski, *Podr cznik*, s. 157 n. ten e, *Handbuch*, s. 90.

Zestawienie znalezisk, zawierających monety Władysława II i Bolesława K. dzierzawego

Miejscowość, pow.	Data ukrycia	XI w.	Bol. Krzywousty				Władysław II				Bolesław K. dzierzawy							Brak - teaty	
			36	37	38	39	40	42	41	43	51	59	55	58	54	52	53		
			1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	5	6	7		
* Korytnica, J. drzejów	1138-1140					1													
Smolice, Nysa	1141-1143	X			2	384	1078	407											
Ruszcza Dolna, Staszów	1141-1143				2	86	40	31											
Włodki, Sokołów	1138-1146	X	...	...	...	...	...	...	...										
* Kalisz-Wydarte	1141-1143							1											
* Młodzikowo, roda	1142-1143							1											
Skrom. Wola, Lubartów	1143-1144	X	2	X	X	50	X	X	2										
* Strzelce, Mogilno	1144-1146									1									
Urbanice, Pajczno	1146-1157	X				5	52	800	16	800	200								
* Kalisz Głębce,	1146-1157									1									
Mogilno	1146-1157									X									
Lublin	1146-1164	X								12	10								
„Bisierowski” Golice,	1146-1164				30	800	500	800	3	80	X	X							
Podgłębce Bobin,	1170-1173								2	30	40	X	40	X	1	1			
Proszowice	?								X		X								
* Gruczno, wiecie	1146-1173																		
Mikołajewo, Legnica	1173-1177																		
Anusin, Radziejów	Pocz. XIII w.						...	...	...	...	1				X	X	X	X	X
Pełczyńska, Pińców	w. XIII					X	X	X		X			X	X	X	X	X	X	X

Uwaga: cyfry oznaczają liczbę znanych monet z danego znaleziska

x - oznacza monety o nieznaną liczbę

... - oznacza monety bliżej nie określonego typu

* - oznacza tzw. znalezisko pojedyncze

Daty przybliżone

Numeracja typów wg Stronczyńskiego, *Dawne Monety* (na górze) i wg autora (na dole)

Dalszych argumentów za tak chronologią typów 2 i 3 dostarcza analiza powiśniętych stempli. Od dawna znane są tzw. adultery, pochodzące ze skarbu odkrytego w Urbanicach, które noszą na obydwu stronach dwa awersy - typu 2 z i typu 3 z literą Z (tabl. III, 1). Stempel służący do wybitcia pierwszego z nich znany jest również z kilku okazów, należących do jednej z najpóźniejszych odmian typu 2, o niskiej wadze przeciwniej i prawdopodobnie również niskiej próbie (tabl. III, 2) ²³.

Też naszą popiera również analiza stylu wyobrażeń obydwu typów. Zwraca uwagę podobieństwo w przedstawieniach postaci księcia na awersie typu 3 i awersie najpóźniejszych odmian, zaopatrzonych znakami o-T i , należących do typu 2. Podobieństwo to jest jeszcze widoczne w porównaniu z wyobrażeniem w Wojciecha na rewersie wspomnianych odmian. Uderza analogiczny sposób odtwarzania włosów (przy pomocy puncy perełkowej), podobny rysunek tarczy z kółkiem w środku, wreszcie zbliżony „wyraz twarzy” postaci, powstający na skutek pewnego sprymitywizowania wcześniejszych wzorów (tabl. III, 1, 3) ²⁴.

Z tych względów, przesłanka na której opierała się dotychczasowa chronologia (nawet zwaną wyobrażeniem typu 3 do wyobrażenia wcześniejszego typu 1, za rzekomo późniejszego typu 2 do typu 3) - wydaje się zbyt krucha. W numizmatyce wczesnośredniowiecznej znane są przykłady wzorowania się nie tylko na emisjach bezpośrednio poprzedzających, lecz również powracania do dawniejszych, już zarzuconych przedstawień ²⁵.

Jak już wspomnieliśmy, typ 4 jest młodszy od trzech typów omówionych wyżej. Ponieważ jednak jest on beznapisowy a występuje zawsze w towarzystwie monet Bolesława Kędzierzawego, mogą powstać wątpliwości, czy należy on istotnie do Władysława II. Stronczyński odnosił wprawdzie ten typ do czasów panowania tego władcy, przypisywał go jednak Bolesławowi Kędzierzawemu, jako księciu mazowieckiemu ²⁶. Moneta ta jest jednak na Mazowszu dotychczas zupełnie nieznana, a ponadto w tym okresie książęta dzielnicowi własnej monety jeszcze w ogóle nie bili. Za przyznaniem typu 4 Władysławowi II przemawia szkodliwa legenda awersu, składająca się ze znaków A V a niekiedy także N, O, I, S ²⁷, które łatwiej mogą pochodzić z zupełnie zbarbaryzowanego imienia Władysław nie Bolesław. Podobne pseudolegendy występują również na innych monetach Władysława II (typ 2 i 3), nieznane natomiast na emisjach Kędzierzawego, zaopatrzonych w olbrzymiej ilości w legendy poprawne. Takie alegoryczne wyobrażenia walki ze złem zbliżają typ 4 do wcześniejszych monet Władysława II. Na monetach Kędzierzawego są one zupełnie nieznane. Również przeciwna waga monet typu 4, niższa zarówno od starszych typów Władysława II, jak też typu 1 i 2 Kędzierzawego, zdaje się przemawiać za przydzieleniem ich pierwszemu z wymienionych władców. Można bowiem zauważyć, iż w XII w. stosowano w Polsce reguły, w których pierwsze emisje danego władcy są nie gorsze, a czasem nawet lepsze, od ostatnich poprzednika ²⁸.

²³ Stronczyński, *Dawne monety*, cz. II, s. 78, typ 41. Por. Cz. 6834 (adultery) oraz MNW 1841, Cz. 6835 bis, MNP 223 - typ 2, wszystkie bite tym samym stemplem awersu co adultery. Waga przeciwna 5 egzemplarzy wynosi 0,43 g.

²⁴ Por. np. okazy Cz. 9066, 9065 bis, MNW 1841.

²⁵ Szczególnie typowe dla monet anglosaskich i czeskich.

Istnieje możliwość, że typ 3 był emitowany - przynajmniej częściowo - równocześnie z młodszymi odmianami typu 2, w jakiejś innej mennicy, może w Gnieźnie. Ewentualnie taka wydaje się jednak mniej prawdopodobna.

²⁶ Stronczyński, *Pieniądze Piastów*, s. 276, tabl. IX; tenże, *Dawne monety*, cz. II, s. 80.

²⁷ Por. np. okazy MNW 119268, 119270, MNK VII N 3897.

²⁸ Suchodolski, *Grzywna*, s. 34, tab. 2.

Po ustaleniu chronologii wzgl. dnej typów Władysława II, można się pokusić o prób określenia ich chronologii bezwzgl. dnej. Wiadomo, że Bolesław Krzywousty zmarł 28 X 1138. Wkrótce po tej dacie wstąpił na tron jego najstarszy syn - Władysław II. Wygnanie z Polski tego księcia miało miejsce na wiosnę roku 1146²⁹, a więc całe jego panowanie trwało niespełna 8 lat. Ponieważ znamy 4 typy jego monet, teoretycznie powinny one zmieniać się co 2 lata:

typ 1	—	koniec roku	1138, 1139, 1140
typ 2	—	koniec roku	1140, 1141, 1142
typ 3	—	koniec roku	1142, 1143, 1144
typ 4	—	koniec roku	1144, 1145, początek roku 1146.

Pewne zamieszanie do tego schematu wprowadza jednak typ 3, który, jak to staraliśmy się udowodnić na innym miejscu, nie mógł służyć celom, normalnej wymiany³⁰. Nie jest więc wyłączone, że czas jego emitowania był krótszy od normalnego. Gdyby wynosił on np. 1 rok, to wówczas czasokresy obiegu pozostałych typów musiałyby być dłuższe:

typ 1	—	koniec roku	1138, 1139, 1140
typ 2	—		1141, 1142, połowa 1143
typ 3	—	połowa	1143 - połowa 1144
typ 4	—	połowa	1144, 1145, początek roku 1146.

Oczywiście powyższy schemat jest jedynie orientacyjny. Istnieje prawdopodobieństwo, że w rzeczywistości dwa pierwsze typy były emitowane nawet jeszcze dłużej (może do r. 1144). Mogłoby to mieć miejsce gdyby typ 3 wybijano w okresie krótszym niż jeden rok, lub chociażby równocześnie z młodszymi odmianami typu 2, albo też w wypadku późniejszego wprowadzenia do obiegu typu 4. Stosunkowo duża liczba monet należących do tego ostatniego typu nie musi dowodzić jego długotrwałości. Wiemy bowiem, że w tym czasie, w związku z *renovatio monetarum*, jednocześnie nie wypuszczono na rynek większej liczby monet danego typu. W naszym przypadku fakt ten mógł mieć miejsce niedługo przed wygnaniem Władysława II z kraju.

Bolesław K. dzierzawy

Znane są tylko 4 typy denarów, które z całą pewnością można przypisać Bolesławowi K. dzierzawemu. Pierwszy (S. 51 - dalej nr 1), z postaci księcia na tronie i głowie Wojciecha, zgodnie kładziony był na początku jego panowania. Monety należące do tego typu występowały w skarbie z Urbanie, wraz z emisjami Władysława II. Ponadto za tak wczesnym sklasyfikowaniem przemawia zarówno wysoka waga przeciwna tego typu jak i wyobrażenie awersu. Jest bowiem w Polsce w XII w. regułem, że pierwsze monety władcy przedstawiają jego postać na majestacie. Zjawisko to zachodzi na typie 1 Władysława II oraz typie 2 (S. 37) Bolesława Krzywoustego.

²⁹ G. Labuda, *Zabiegi o utrzymanie jedności państwa polskiego w latach 1138-1146*, *Kwartalnik Historyczny*, R. LXVI, 1959, nr 4, s. 1162.

³⁰ S. Suchodolski, *Renovatio monetarum in Poland in the 12th century*. *WN R*, V, 1961 (zesz. dod.), s. 67, 61.

W tym ostatnim wypadku typ 2 był w zasadzie pierwszym tego władcy, jako księcia zwierzchniego. Podobnie nowoodkryta moneta ze skarbu wickiego, być może prawdopodobnie najstarsza emisja Władysława Hermana, nosi na awersie wyobrażenie władcy na tronie³¹. Reguła ta ma zastosowanie również w stosunku do wielu monet czeskich z XII w.³².

Trzy pozostałe typy Bolesława Kierżawego, znane przede wszystkim z jednego skarbu - z Góli, dotychczas były dokładniej oznaczane w czasie na podstawie wyobrażeń jakie na sobie noszą. Występują na jednym z nich (S. 55 - dalej nr 3) władca na tronie, w koronie na głowie oraz z jabłkiem i berłem lub palmami w rękach, określany był nie jako książe polski, lecz cesarz Fryderyk Barbarossa. Zjawisko to tłumaczono wypadkami roku 1157, a przede wszystkim hołdem złożonym przez Kierżawego Barbarossie w Krzyszkowie³³.

Tabela 2

Waga i stopa monet polskich w okresie 1138-1173

Władca	Typ		Wyobrażenia	Waga monet		Stopa monet najstarszych	
	wg Str.			najstarszych	całego typu	faktyczna	nominalna
				g	g	szt. z grzywny 213 g	
Władysław II (1138-1146)	40	1	książe na tronie	0,651	0,569	312	300
	42	2	książe - w. Wojciech	0,553	0,522	367	360
	41	3	książe z proporcem	0,543	0,526	374	360
	43	4	orzeł i książę	0,515	0,500	394	360
Bolesław Kierżawy (1146-1173)	51	1	książe na tronie	0,529	0,513	384	360
	59	2a	dwóch ksiąg za stołem	0,526	0,522	386	360
	59	2b	j.w.	0,415	0,413	489	480
	55	3	ces. Barbarossa	0,415	0,411	489	480
	58	4	trzech ksiąg za stołem	0,357	0,350	568	540 (?)
	54	5	książe na koniu	0,360	0,360	563	540 (?)

Uwaga: waga monet podano bez doliczenia 5% dodatku na rzecz ubytków powstałych w czasie topienia kruszcu i wytarcia monet w obiegu; dodatek ten uwzględniono jednak przy obliczaniu stopy.

³¹ WN R. IV, 1960, z. 4 (14), s. 252.

³² Por. P. Radomersky, *Peníze Kosmova veku*, Num. časopis, R. XXI, 1952, tabl. I, 16, 23, II, 54. Nie zostały one, a niektóre inne monety z przedstawieniem władcy na tronie również pochodzą z początku panowania.

³³ Stronczyński, *Dawne monety*, cz. II, s. 97 n.; Gumowski, *Podręcznik*, s. 26; odmiennie M. Kirmis, o.c., s. 13 oraz ostatnio Gumowski, *Handbuch*, nr 88.

Drugim punktem oparcia chronologii była śmierć Henryka Sandomierskiego w r. 1166. Monety noszące wyobrażenie trzech księży (S. 58 - dalej nr 4), identyfikowanych jako Mieszko, Henryk i Kazimierz, miały powstać przed tą datą, za denary z dwoma braćmi za stołem (S. 59 - dalej nr 2) odnoszono do lat 1166-1173³⁴. O ile, mimo wszystkie zastrzeżenia, można zgodzić się z pierwszą z tych tez, to druga jest zupełnie nie do przyjęcia. Przede wszystkim należałoby się zastanowić kogo przedstawiają postacie księży na rewersach monet. Na monetach typu 4 nie mogą występować obok siebie Henryk i Kazimierz, gdyż ten ostatni do chwili śmierci Henryka był uważany nie za pełnoprawnego księcia a jedynie „brata księcia”³⁵. Mielibyśmy więc wyobrażenie Mieszka oraz Henryka I u boku Kazimierza, w zależności czy moneta powstała przed lub po roku 1166³⁶. Natomiast trzecia postać przedstawia chyba księcia zwierzchniego, zajmującego miejsce rodzowe. Nosi on niekiedy, w przeciwieństwie do współtowarzyszy, mitr księcia na głowie. Podobnie na denarach typu 2, chyba właśnie jego wyobrażenie jedna z postaci współtrzymających jabłko. Niezrozumiałe byłoby gdyby w obu tych wypadkach, a szczególnie w drugim, brakło seniora. Trudno sobie wyobrazić aby jabłko - będące symbolem władzy - dzierżyli tylko juniorzy, zakrawałoby to niemal na akcję opozycyjną w stosunku do księcia zwierzchniego. Wynikałoby więc, że mamy przedstawienia Bolesława, Mieszka i Henryka lub Kazimierza (typ 4) oraz Bolesława i zapewne Mieszka (typ 2). Poprawka ta nie zmienia jednak dotychczasowej chronologii obu typów, opierającej się jednak na apriorycznym założeniu. Wydaje się, że nieobecność Henryka na typie 2 można tłumaczyć tak i w sposób wprost przeciwny od dotychczas przyjmowanego - nie ma go tam nie już a jeszcze. Wiadomo bowiem, że również Henryk początkowo był tylko „bratem księcia”, któremu księstwo wydzielono z dzielnicy seniorackiej dopiero po wygnaniu Władysława II³⁷. Nie jest wyłączone, że tak i w pierwszych latach panowania Kazimierza odgrywał on mniejszą rolę i z tego powodu początkowo nie był przedstawiany na monetach.

Za starszym typem typu 2 przemawia znacznie większa waga przeciwna i lepsza próba w porównaniu z monetami typu 4. Czy starsza typu 2 emitowana była wg tej samej stopy co monety typu 1, bezspornie uznanego za najstarszy, czy młodsza - wg stopy typu 3 (z Barbarossą), a więc pochodził z r. 1157 i kilku lat po tej dacie. Natomiast stopa typu 4 jest większa i odpowiada najpóźniejszemu emisjom Kazimierza.

Dodatkowych argumentów za takim schronologizowaniem obu typów dostarcza analiza formalna wyobrażeń. Na typie 2, uważanym przez nas za starszy, wyraźnie widoczne są 4 nogi księcia, znajdujące się pod stołem, zaś na typie 4, który określamy jako młodszy, mają one postać zbarbaryzowanych - 6 lub 7 (!) prostopadłych, a równoległych do siebie kresek, zakończonych małymi kulkami, robiąc wrażenie jakby frędzli obrusa. Pewnych wskazówek udziela również analiza znalezisk monet. Co prawda w zespole z Goli wystąpiły oba typy równorzędnie obok siebie, ale w mało znanym skarbie z Lublina, niestety nie wiadomo czy zachowanym w całości, obok denarów starszych reprezentowany był tylko typ 2. Prawdopodobnie analogiczna sytuacja zachodzi w tzw. skarbie bisierowskim.

³⁴ Stronczyński, *Dawne monety*, cz. II, s. 93; M. Gumowski, *Wyobrażenia monet piastowskich jako źródło historyczne*, (w:) *Szkice numizmatyczne. Zbiór rozpraw i monografii*. Kraków 1910, s. 72.

³⁵ Por. dokument kardynała Humbolda, *Kodeks dyplom. Włkp.*, ed. I. Zakrzewski, t. II, Poznań 1877, s. 18; G. Labuda, *Testament Bolesława Krzywoustego*, (w:) *Opuscula Casimiro Tymieniecki Septuagenario dedicata*, Poznań 1959, s. 183.

³⁶ Upřednio typ ten odnosiłem do okresu przed r. 1166, *Renovatio*, s. 68. Nie jest wyłączone, że był on emitowany zarówno przed, jak i po tej dacie, bez zmiany wyobrażenia.

³⁷ Por. przyp. 35.

Na podstawie powyższych wywodów można na wspomniane 4 typy monet Bolesława K dzierzawego podzielić na 3 grupy chronologiczne. Do pierwszej, obok typu 1 należą również starsze niż typ 2. Przeciętna waga monet do nich należących wynosi 0,513 i 0,522 g, a ich starszych odmian nawet 0,529 i 0,526 g. Były one emitowane, podobnie jak typ 2 i 3 Władysława II, wg stopy 360 sztuk z grzywny (por. tab. 2). Do grupy drugiej trzeba zaliczyć drugi niż typ 2 oraz typ 3. Waga przeciętna ich najstarszych odmian wynosi 0,415 g, co odpowiada stopie ok. 480 sztuk z grzywny. Do trzeciej należą typ 4. Waga przeciętna jego najstarszych odmian nie przekracza 0,357 g. Był on teoretycznie bity wg stopy 540 sztuk. Do grupy tej należą odnie także dwa typy, znane tylko w niewielkiej liczbie egzemplarzy, co do których nie ma całkowitej pewności czy należą do Bolesława K dzierzawego - typ 5 (S. 54), z wyobrażeniem księcia na koniu, i typ 6 (S. 52), z postacią księcia z mieczem w dłoni. Monety do nich należące znalazły się wspólnie z denarami typów 1-4 w skarbie z Goli i z Pełczysk oraz z Anusina. Posiadają one zbliżoną wagę do monet typu 4 i były zapewne emitowane wg tej samej stopy. Również do najmłodszych monet K dzierzawego można zaliczyć typ 7 (S. 53), z wyobrażeniem orła. Był on reprezentowany w pojedynczych egzemplarzach, jedynie w skarbach z XIII w. - z Anusina i Pełczysk. Natomiast inne denary przypisywane K dzierzawemu (S. 56, 57) są chyba jeszcze późniejsze (występują w skarbach z Głogowa, Moskorzyna, Mianowej i Pełczysk) i należą raczej do Bolesława Wysokiego, księcia łódzkiego³⁸.

Nasuwa się tu zasadniczy problem, czy monety w poszczególnych grupach były emitowane równocześnie, czy też kolejno po sobie, a więc czy powstały one w jednej, czy też w dwóch lub większej liczbie mennic. Zagadnienie to jest bardzo trudne do rozwiązania. Przyjmując pierwszą ewentualnie należałoby brać pod uwagę chyba Gniezno, z okolic którego pochodzi większość monet typu 1 (brak ich w Małopolsce). Wzajemna chronologia typów byłaby określona przez przyjętą przez nas numerację. W wypadku drugim wchodziłby w rachubę prócz Gniezna również Kraków. Mógłby te dwie mennice trzeba by rozdzielić typy w każdej z trzech grup. W pierwszej, do Gniezna niechybnie należą typ 1, jak dowodzi rozrzut monet do niego należących. Nie bez znaczenia jest tu chyba również przedstawienie głowy patrona Gniezna - w. Wojciecha, oraz jego imię, chociaż wyobrażenie tego w. jako patrona państwa - występowało również na emisjach krakowskich za czasów Władysława II³⁹. Wówczas do Krakowa należałoby odnieć typ 2, emitowany tu również i w okresie następnym. W okresie tym z mennicy gnieźnieńskiej musiałby wyjść typ 3, noszący na niektórych okazach znów imię w. Wojciecha (S. 55 *). W okresie trzecim do Krakowa trzeba by przydzielić typ 4, stanowiłby typologiczną przemianę typu 2, zaś do Gniezna chyba typ 5. Co do typów 6-8, nie posiadamy danych, pozwalających odnieść je do którejkolwiek z mennic.

Trudno opowiedzieć się za którąkolwiek z przedstawionych możliwości. Przeciwno emitowaniu monet w dwóch oddalonych od siebie mennicach przemawia brak wyraźnego zróżnicowania geograficznego źródeł monet, należących do różnych typów. Zjawisko to można jednak tłumaczyć: tym, iż dwa główne skarby, które dostarczyły monet K dzierzawego (Urbanice i Golice), odkryte zostały na terenie Polski rodowej, gdzie mogły docierać produkty zarówno mennicy gnieźnieńskiej jak i krakowskiej. Jednoczesne funkcjonowanie obu obojga rodów można by natomiast tłumaczyć chęcią równomierniejszego nasycenia kraju monet oraz ułatwienia przeprowadzania *renovatio monetarum*.

³⁸ Por. Z. Zakrzewski, *Wykopisko monet średniowiecznych piastowskich z Musternik*, WNA, IV, 1906, szp. 512. Odmienne M. Gumowski, *Handbuch*, nr 94, 95, 99.

³⁹ Suchodolski, *Lokalizacja*.

Stan ten poprzedzałby całkowitą decentralizację mennictwa, jaka nastąpiła już w kilka lat po niej za czasów Mieszka III. Opowiadając się za koncepcją przeciwną musielibyśmy uznać, iż główna dotychczas mennica w kraju, znajdująca się w jego stolicy, zaprzestała nagle działalności, co byłoby trudne do wytłumaczenia. Z tego względu bardziej prawdopodobna wydaje się teza o równoczesnym funkcjonowaniu obu mennic⁴⁰. Ostatecznie kwestię tę powinny rozstrzygnąć nowe znaleziska monet.

Pozostaje jeszcze do omówienia chronologia bezwzględna monet Bolesława Kdzierzawego. Okres pierwszy można datować na lata 1146-1157, a więc od początku panowania do hołdu w Krzyszkowie. Trudno natomiast jest określić koniec okresu drugiego, rozpoczynającego się w r. 1157; przypada on zapewne na lata 60-te XII w., może około roku 1164. Data ta wyznaczałaby jednocześnie nie początek okresu trzeciego, trwającego do ok. r. 1170 lub może 1173.

Datowanie poszczególnych typów zależy jest od przyjęcia jednej z dwóch, wyżej przedstawionych, koncepcji. W wypadku równoczesnego funkcjonowania dwóch mennic czasokres trwania typów określony byłby przez ramy przyjęte dla poszczególnych okresów, natomiast w wypadku działalności tylko jednej mennicy - czasokres ten byłby o połowę krótszy: typ 1 - 1146 - ok. 1152, typ 2 - ok. 1152-1157, typ 3 - 1157 - ok. 1164, typ 4 - ok. 1164 - ok. 1170.

Po ustaleniu chronologii monet można podjąć próby określenia daty ukrycia skarbów, zawierających te monety. Do najstarszych z tu omawianych należą zaliczone depozyty ze Smolici i Ruszczy Dolnej, które nie zawierają typu 3 Władysława II ani młodszych odmian typu 2. Z tego powodu można je datować na lata 1141-1143. Nieco późniejszy jest skarb ze Skromowskiej Woli, zawierający 2 denary Władysława II typu 3. Został on ukryty w latach 1143-1145⁴¹. Datowanie pozostałych skarbów, zawierających monety Bolesława Kdzierzawego, zależy jest od przyjęcia jednej z dwóch, wyżej omówionych, możliwości. Ukrycie depozytów z Urbanie i Gbicie można odnosić do lat 1146-1152, białe do 1146-1157, natomiast z Lublina i tzw. Bisierowski do lat 1152-1157 lub 1146-1164. Najpóźniejszy jest skarb z Golic, zakopany w samym końcu panowania Bolesława Kdzierzawego, w latach 1168-1173.

⁴⁰ Uprzednio zakładali my, że typy 1-4 Kdzierzawego wyszły z jednej mennicy (*Renovatio*, s. 67 nn.). Jeśli jednak były one emitowane przez dwie mennice, to należałoby uznać, iż za panowania tego władcy przeprowadzono wymianę monet nie 4 razy a tylko 3 (wprowadzając do obiegu typ 1 i 2a, typ 3 oraz 4). Tak więc odstąpił mi dzy poszczególnymi wymianami byłyby jeszcze dłuższe. Tym bardziej uderza różnica w porównaniu z sytuacją, panującą zarówno wcześniej - za Władysława II, jak i później - za Mieszka III. Nie jest chyba przypadkiem, iż obaj wspomniani władcy byli zwolennikami silnych rządów i nie wahali się uprawiać fiskalizmu, co być może, było jednym z powodów pozbawienia ich władzy. Kdzierzawy, pod naciskiem feudałów, ograniczył wymianę do minimum (przeprowadzał ją co 7 lub 9 lat).

⁴¹ Również Stronczyński datował ten skarb na r. 1143, *Pieniędzy Piastów*, s. 139.